

УКРАЇНЬСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА СПІЛКА – ЗАСІБ БОРОТЬБИ ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню передумов та причин виникнення такої відомої правозахисної організації як Українська Гельсінська спілка. Маловідомими залишаються вимоги та ідеали цієї групи, до складу якої входили переважно представники дисидентства. Саме тому метою статті є висвітлення політичної діяльності цієї організації.

Ключові слова: спілка, дисидентський рух, права, Гельсінська угода.

Статья посвящена изучению предпосылок и причин возникновения такой известной правозащитной организации как Украинский Хельсинский союз. Малоизвестными остаются требования и идеалы этой группы, в состав которой входили преимущественно представители диссидентства. Именно поэтому целью статьи является освещение политической деятельности этой организации.

Ключевые слова: союз, диссидентское движение, права, Хельсинское соглашение.

This article is devoted to the study of conditions and causes such as the well-known human rights organization – Ukrainian Helsinki union. Not popular are requirements and ideals of this group in the complement of which representatives of dissents. Therefore, the purpose of the article is to highlight the political activities of the organization.

Keywords: union, dissident motion, right, Helsinki agreement.

Українська Гельсінська спілка – створена політв'язнями опозиційна владі організація, що стала якісно новим явищем у житті УРСР. Формально вона була правозахисною організацією, проте за своїми справжніми завданнями відповідала політичній організації, яка боролася за реформування тоталітарного режиму та проголошення незалежності України.

Поріділі чисельно, але й досі сповнені рішучості, дисиденти у 1975 році дістали новий імпульс, коли СРСР підписав Гельсінську угоду і офіційно погодився шанувати громадянські права своїх підданих. Повіривши Кремлеві на слово, дисиденти організували відкриті й, на їхню думку, юридично санкціоновані групи, завдання яких полягало в тому, щоб наглядати за дотриманням громадянських прав з боку Кремля. У листопаді 1976 року, в Києві з'явилася перша така організація – Українська Гельсінська група (УГГ) [1, с. 159].

В УГГ не було випадкових людей, переважна більшість вже не перший рік брала участь у правозахисному русі. Серед них: Ніна Строката, Іван Кандиба, Левко Лук'яненко, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Юрій Шухевич, Петро Григоренко, Святослав Караванський, Микола Руденко та інші [2, с. 352].

В'ячеслав Чорновіл так характеризував УГС: «Українська Гельсінська група є водночас прямим продовженням у нових умовах українського національного демократичного руху, що зродився на після-сталінському згарищі, діставши скромну назву шістдесятники... УГГ є сьогодні найбільш дієвою формою ознайомлення українського народу, усього світу з проблемами українства» [3, с. 658].

Українська Гельсінська спілка (УГС) була сформована на основі Української Гельсінської групи у березні 1988 року і одразу ж стала організацією республіканського масштабу. Її лідером став політв'язень Левко Лук'яненко.

УГС заявила себе федеративним об'єднанням правозахисних груп і організацій. Фактично вона була політичною організацією, платформа якої багато в чому збігалася з програмними вимогами народних фронтів Прибалтійських республік [4, с. 502].

Поява в республіці організованої політичної сили не могла пройти поза увагою місцевого керівництва. Комуністична влада була серйозно стурбована появою так званого «конкурента». Проти УГС було кинуте весь репресивний і пропагандистський апарат. Але своїми діями КПУ лише популяризувала український самостійницький рух.

Один із лідерів УГС Михайло Горинь згадує наступне про ці події: *«Ми вимагали зміни статусу УРСР у системі СРСР. З цього розпочалася серія мітингів. Влада не зуміла рішуче проти них виступити. Уряд завжди програє, коли вагається, або хоче тільки злегка вдарити. Можна провести аналогію зі злочинним світом: коли даєш злочинцеві ляпасу, то він готовий тебе вбити, а якщо ти збиваєш його з ніг, то він тікає. Радянська влада легенько лякала і легенько била нас – то 200 чи 2 000 рублів штрафу, то 15 діб (арешту)... Це були напівзаходи: людину, яка була готова сидіти до смерті, залякати 15-ма добами – то є смішне. Нерішучі спроби зупинити рух опору не приглушили його, а викликали новий спалах»* [5, с. 172].

УГС була легальною, загальнонаціональною організація, яка ставила за мету право нації на самовизначення й прагнула в майбутньому перетворити СРСР на конфедерацію незалежних держав. Виходячи зі своїх легалістичних поглядів, члени УГС вважали, що найкращим шляхом до незалежності України є застосування гарантованого в радянській конституції права на вихід з СРСР. На їхню думку, найефективніший спосіб «деколонізації» Радянського Союзу полягав у тому, щоб дозволити його народам провести насправді вільні вибори.

Заслугує на увагу також відкритий лист Л. Брежнєву від групи ув'язнених членів Української Гельсінської спілки, в якому в'язні намагалися переконати Л. Брежнєва проявити великодушність і ознайомитися із

«справами» так званих «інакодумаючих». Як зазначали ув'язнені: *«Ви ужахнетесь, що людей, які посміли мати переконання, не згодні в чомусь із переконаннями тих чи інших догматиків, тримають в умовах, яких не знайдеш в найбільших тиранських країнах... Коротше кажучи, всі умови ув'язнення розраховані на повільне психічне й фізичне убивство людей»* [6, с. 96].

Впродовж 1980-х років відбувалися масові репресії членів Гельсінської групи. Це призвело до того, що після арешту в березні 1981 року І. Кандиби, весь склад УГГ всіх поколінь опинився за ґратами. Діяльність легальної правозахисної організації було жорстоко придушено, а її членів депортовано за межі республіки. Можливо саме тому дії новоствореної УГС були уже значно радикальнішими, ніж в кінці 70-х років. Звільнившись після ув'язнень дисиденти вирішили твердо добитися своєї мети – свободи України.

7 липня 1988 року УГС оприлюднила свою «Декларацію принципів». В документі підкреслювалося, що УГС – *«федеративне об'єднання самоврядних правозахисних груп і організацій в областях, районах, містах України та за її межами»* [7, с. 12]. Автори документа підкреслювали, що Спілка *«бачить своє завдання в всебічній активізації мас, у виробленні механізму участі народу в управлінні державою та надійного контролю за державним апаратом. Щодо найважливішого питання, себто питання державної незалежності України, то позиції УГС ясні: «Українська Гельсінська Спілка уважає, що відновлення української державності, яка існує лише на папері, була б основною підставою гарантій забезпечення економічних, соціальних, культурних, громадських та політичних прав як українського народу, так і національних меншостей, що живуть на території України»* [8, с. 388].

Незважаючи на її назву, УГС вже не можна було віднести до суто правозахисних організацій. Як зазначав голова виконкому УГС Левко Лук'яненко, її діяльність *«...є типово політична. Суспільна філософія УГС полягає в тому, що доля окремого громадянина залежить у величезній мірі від долі всієї нації»* [9, с. 6].

В активі Спілки за вісім місяців існування розбудова структури у всеукраїнському масштабі (УГС налічує сотні дійсних членів та тисячі симпатиків, організації і групи Спілки є в більшості областей України та за її межами).

Головним для УГС, крім лібералізації режиму стало досягти значного зростання її рядів. *«Створення повноцінних органів там, де в нас поки що малі групи чи окремі члени; активніший вихід у народні маси – насамперед до робітників і селян».*

«Маємо право вже сьогодні сказати: Українська Гельсінська спілка стала масовою життєздатною організацією, потрібною народові і підтримувана народом».

Невід'ємним елементом УГС є «Український вісник», який так само, як і організацію було відновлено. Наприкінці 1986 – на початку 1987 року В. Чорновіл особисто приступив до підготовки журналу, свідченням чого є його лист до В. Яременка, в якому він просить надсилати ніде не опубліковані цікаві матеріали, зокрема пов'язані зі В. Стусом. М. Горинь згадує, що в липні 1987 року у Львові крім нього, В. Чорновола та І. Геля не знайшлося жодної людини, яка захотіла б випускати «Український вісник». Страх і почуття безвихідності панували повсюдно. На той момент не всі

колишні однодумці були готові включитися в активну опозиційну діяльність, отож частина з них відмовилася від пропозиції В. Чорновола розпочати видавати «Вісник» [10, с. 30].

Проте, В. Чорновіл не побоювався одним із перших приступити до створення організованого національного середовища. Його «Відкритий лист» до Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова став широко відомим не лише на Україні, але і за кордоном. У листі В. Чорновіл протиставив позиції консерваторів і реформаторів, зазначивши, що підтримуватиме реформаторський курс М. Горбачова лише за умови належного вирішення національного питання і забезпечення прав та свобод громадян.

«Українському віснику» судилося стати першим своєрідним каталізатором інакодумства в Українській РСР у добу «перебудови».

Таким чином, завдяки Гельсінським угодам відновилася легальна можливість виступати за права людини, права української нації на незалежність. У лавах УГС було багато дисидентів, спадкоємців тих часів, які не виправдали їхніх сподівань на свободу. Саме тому тепер вони були налаштовані більш радикально. Можливо через це члени УГС доклали чи не найбільше зусиль для створення НРУ за перебудову.

Джерела та література

1. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х рр. / Г. Касьянов – К. : Либідь, 1995. – 224 с.
2. Кемерова Т. Ю. Історія України. Комплексний довідник / Т. Ю. Земерова, І. М. Скирда. – Харків : Весна, 2012. – 480 с.
3. Чорновіл В. Заява до Української Гельсінської групи / В. Чорновіл. Твори в 10 томах. Т. 5. – К. : Смолоскип, 2007. – С. 658.
4. Новітня історія України (1900-2000) / Гусев В. І., Дрожжин В. П., Слісаренко А. Г. – К. : Вища школа, 2000. – 653 с.
5. Відкритий лист Л. Брежневу від групи ув'язнених членів Української Гельсінської Спілки / Бердник О., Ребрик Б., Лук'яненко Л. // Збірник документів і матеріалів. – К. : Либідь, 2000. – С. 170-174.
6. Горинь М. М. Запалити свічу / М. М. Горинь. – Х. : Права людини, 2009. – 328 с.
7. Гарань О. В. Убити дракона (З історії Руху та нових політичних партій України) / О. В. Гарань. – К. : Либідь, 1993. – 196 с.
8. Прокоп М. Напередодні незалежної України: спостереження і висновки / М. Прокоп. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто ; Л., 1983. – 646 с.
9. Україна багатопартійна: програмні документи нових партій / передм. упорядк.: О. В. Гарань. – К. : МП «Пам'ятки України», 1991. – 191 с.
10. Чорновіл В. Твори в 10 т. Т. 7: Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / В. Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2011. – 1079 с.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., проф.
Сінкевич Є. Г., д.і.н., проф.

© Мисечко А. І., Захарія С. Р., 2013

Дата надходження статті до редколегії 27.10.2012 р.